

УДК 130.2 + 141.333

Гібридизація форм детективного жанру як відображення сучасного культурного процесу

Г.О. КРАПІВНИК

Харківський національний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди, м. Харків, Україна,
E-mail: a_krapivnik@mail.ru

Авторське резюме

Роботу присвячено розгляду феномена гібридизації форм детективного жанру в сучасному культурному процесі. Дослідження показало, що з точки зору розвитку культури, ускладнення класичної формули детективного тексту, гібридизація crime fiction з іншими художніми текстовими жанрами є природним процесом прагнення до урізноманітнення і диверсифікації, комбінування жанрів, стилів і засобів презентації тексту (від печатної або аудіокнижки до відео і комп'ютерної гри), що пов'язано з кризою епохи проекту Модерну, де художні жанри були досить самодостатніми, і переходом до постмодерну (або переформатованого Модерну), де в свідомості людини домінують процеси одночасної спеціалізації і поєднання різних галузей знання, тобто дивергенції і конвергенції. Можна стверджувати, що детектив як один з найбільш популярних жанрів у сучасній інформаційній культурі, зокрема тому, що розкриває таємниці, робить незрозуміле для людини зрозумілим і допомагає знайти істину, трансформується настільки, що має місце процес детективізації різних текстових продуктів культурної індустрії. При цьому сама детективна формула в складі різних жанрів стає інструментом гри і впливу на свідомість сучасної людини.

Ключові слова: гібридизація, детективний жанр, культурний процес, Модерн, постмодерн, еkleктика, піджанр

Hybridization of crime fiction genre forms as a representation of contemporary cultural process

G.O. KRAPIVNYK

Kharkiv national pedagogical university H.S.Skovoroda, Kharkiv, Ukraine,
E-mail: a_krapivnik@mail.ru

Abstract

The research is devoted to the consideration of hybridization of crime fiction forms in the contemporary cultural process. The work showed that, from the point of view of the culture development, sophistication of the classical crime fiction formula, hybridization of detective fiction with other fiction genres is a natural process of the strive to vary i diversify, combine genres, styles and means of text presentation (from a hard copy or audio book to video and computer games), which is related to the crisis of the Modernity project epoch, where fiction genres were quite self-sufficient, and the transition to the postmodern (or updated Modern), where the human consciousness is dominated by the processes of simultaneous specialization and combination of various industries, in other words, divergence and convergence. It may be claimed that a detective text as one of the most popular genres in the contemporary information culture, in particular, because it reveals secrets, clarifies vague things and assists in discovering the truth, transforms so that there is a process of detectivization of different text products of the cultural industry. At the same time the very detective formula as a component of various genres becomes a tool for playing and influencing the consciousness of a contemporary person.

Key words: hybridization, crime fiction genre, cultural process, Modernity, Postmodernity, eclectics, subgenre

Постановка проблеми. Сучасний культурний цивілізаційний процес характеризується глобалізацією на соціальному, економічному і до певної міри політичному рівні. В царині наукового знання цей процес призводить до потреби в міждисциплінарних дослідженнях і демонструє взаємопроникнення різних галузей науки. Подібні процеси є типовими по всій вертикалі від глобального до індивідуального рівня. Цілком природне те, що вони простежуються і в сфері мистецтва, зокрема літератури, телебачення, радіо і Інтернету. Границі між різними мистецькими жанрами стають більш відкритими, прозорими і гнучкими (ще в дев'ятнадцятому сторіччі з'явилася еkleктика, що не втрачає актуальнос-

ті й сьогодні, а на початку минулого сторіччя на сцену вийшов стиль fusion). Вказані межі розмиваються не тільки по горизонталі, але й по вертикалі – має місце взаємопроникнення високого і низького в культурі (high culture vs. mass/pop culture), створюються проміжкові рівні.

Аналіз досліджень і публікацій. Багато вчених різних гуманітарних галузей науки приділяли і приділяють увагу вивченню культурного процесу на художньому матеріалі, зокрема на детективних текстах. Дослідження проводяться з точки зору лінгвістики, літературознавства, культурології, соціології, філософії, психології, криміналістики, психіатрії і навіть математики такими вченими, як А.В. Ахутін, Е. Анушат,

© Г.О. Крапівник, 2014

Р. Барт, В.П. Візгін, М.М. Вольський, А.А. Воронін, Т.В. Гармаш-Роффе, Л. Гурський, У. Еко, Є. Сальнікова, Л.В. Сафронова, Г.Л. Тульчинський та інші.

Розглядаючи детективний жанр як складову культурної традиції не можна уникнути потреби в аналізі еволюції самого жанру, визначення його сутності, його варіацій та меж. Саме виявлення антропологічних особливостей гібридизації форм детективного жанру як відображення культурного процесу, створення й сприйняття різноманітних детективних текстів сучасною людиною обумовлює актуальність цієї роботи.

Філософсько-антропологічний аналіз культурних особливостей і причин розвитку гібридизації форм текстів детективного жанру є метою цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Деякі дослідники схильні вважати, що жанр детективу обмежується суто рамками класичного детективного твору (наприклад, М.М. Вольський та інші). М.М. Вольський зазначає, що специфічною ознакою детективу є присутність в ньому загадки. Для того, щоб не було непорозумінь і щоб уточнити границі жанру, що аналізується, потрібно зазначити два моменти. По-перше, злочин не можна вважати основною ознакою детективного тексту...» [3]. Далі дослідник наводить приклад історій Шерлока Холмса, де досить багато оповідань не включають злочин. Другим моментом, що визначає жанрові границі детективу, є диференціація самого детективу і споріднених жанрів (поліцейського роману, авантюрного роману або трилеру). Вчений вказує на гіпердетермінованість (надвпорядкованість) створеного світу детективу в порівнянні зі світом, в якому живе людина.

Тим не менш є набагато більше тих учених, письменників і дослідників, які сприймають детектив, як кримінальний жанр (англ. *crime fiction*) більш широко, як текст, в якому завжди є таємниця / загадка (як правило, злочин), що потребує розкриття. В такому сенсі приналежність до детективного жанру можна визначити за критерієм наявності в друкованому або аудіовізуальному тексті детективної формули з її характерними елементами (діючими особами, подією злочину, його розслідуванням або міфологічним мандруванням героя, обов'язковим *suspense*, який приковує до себе увагу читача й не відпускає до кінця детективної історії). Важливим моментом будь-якого субжанру *crime fiction* є те, що він описує реальність. Він говорить з реципієнтом мовою реалій, що він впізнає. Зближуючись з романною формою, детектив може в ній заглиблюватися й замислюватися [4, с. 322-323]. Крім того, при сприйнятті таких текстів катарсис і задоволення від розгадування таємниці стає можливим за допомогою інтелекту, а не магії і зброї.

Тим не менш розкриття значення темної, тобто незрозумілої сучасній людині, забороне-

ної сторони культурного життя, постає однією з ознак детективного жанру (його просвітницькою і компенсаторною функціями). І зброя, і секс, і насилля, і жорстокість мають тут особливе значення з культурної і психологічної точки зору, є об'єктом переносу внутрішнього психологічного болю й агресії (маніфестації феномена ресентименту), а також сублімованих бажань окремої особистості. Дивлячись у діахронічному вимірі, можна стверджувати, що розширення і урізноманітнення детективного жанру відбувається, зокрема, за рахунок загального розвитку літератури і поступового переходу від класичного детективу до *dime* і *hardboiled* детективу, до екранізацій в стилі *film noir* і далі до сучасних трилерів, бойовиків, поліцейських фільмів, серіалів і навіть мелодрам з елементами детективу.

Про проблему сприйняття детективного жанру і його меж пише сучасний російський соціолог Д. Спірідонов. Він вважає, що питання з дефініцією жанру особливо сильно відчуваються при вивченні соціологічних робіт щодо структури читання. Як правило, вони є результатом анкетування з вибором жанрів, яким віддається перевага реципієнта. Важкість вибору полягає, по-перше, в тому, що респондент базується на тому наборі жанрів, що йому пропонується. В одній анкеті жанр може бути проставлено як «детектив», а в іншому можлива дрібна градація на такі субжанри, як «бойовик», «жіночий детектив», «класичний детектив» (вітчизняний або зарубіжний), «нові західні детективи», «іронічний детектив», «трилер» тощо. Будь-який набір таких субжанрів є суб'єктивним і не може відображати сприйняття респондента. По-друге, в таких анкетах назви жанрів теж можуть бути неоднозначними для респондента: наприклад, роман У. Еко «Ім'я рози» може бути інтерпретовано і як «зарубіжний детектив» (класичний або сучасний?), або як «сучасна зарубіжна проза», або «історичний пригодницький роман». Таким чином, результати самого дослідження можуть бути недійсними по причині розмитості меж і класів жанрів [8, с. 118]. Сам інтелектуальний роман У. Еко є не тільки насиченим інтертекстуальністю, але, як вказує Мирослав Попович, цей твір «зовсім не пародія на культуру середньовіччя чи на сучасний гостросюжетний жанр: уподібнення до детективу, найпопулярнішої масової літературної індустрії, має той самий характер сміхової культури – дотик до «світу навиворіт», що й у Рабле, і у Сервантеса, і у Стерна» [6].

Т.В. Гармаш-Роффе визначає наступні обов'язкові ознаки детективного жанру: логіка розслідування, логіка висновків), фактура (де повинна бути наявною «правда речей, фактів і обставин, з якими детектив має справу»; закон детективу декларує, що реципієнт не може бути більш розумним ніж детектив [4, с. 319]) і психологія (або психо-логіка, подолання

страху перед смертю, катарсис). [4, сс. 318-320]

Гібридизація детективного жанру іде за декількома напрямками, серед яких можна назвати гендерні особливості (стать автора, головного героя, цільової аудиторії), національні особливості (перш за все, мовні і ментальні), темпоральні (час, коли написаний детективний текст, знятий фільм або розроблена гра), інтелектуальні вимоги до читача (розподіл між умовно високим і умовно таки низьким), наявність метафізичного компоненту (і його контраст з жорстким реалізмом), відношення художнє-нехудожнє або fiction-non-fiction і т.д. Включення product placement також можна розглядати як один з видів гібридизації жанру, тому що ця інклюзія є нічим іншим, як схованим рекламним текстом (що сам визначається як жанр). Подібні вставки є засобом не тільки реклами продукту для рекламодавця, але й для реципієнта вони є знаковими, тому що створюють ілюзію індивідуалізму, коли адресат може асоціювати себе з тим героєм, який позиціонується так, як би того хотілося б реципієнту. Багато творів поєднують декілька жанрових складових (особливо в останні десятиліття пізнього модерну) і тому є гібридними за своєю природою. Це, зокрема, пов'язано і з чинниками, що є характерними для масової культури (комерціалізація продукту). Часто-густо однією з сюжетних, а значить жанрових ліній є детективна, тоді як інші виявляють різноманітність і варіюються від готики і жахів, любовних драм до комедії і мильної опери. Саме існування формули, яку свого часу виявив і визначив Дж. Кавеллі, робить детектив багатомірним феноменом, що, з одного боку, десакралізує і деміфологізує модерну дійсність, а з другого боку, створення формульного тексту вимагає певної міфотворчості від свого автора і інтерпретатора. Міф є родовим поняттям, що неможливо вписати в рамки якогось одного вузького жанру, тому ця архетипова основа будь-якого детективного твору робить його гетерогенним, гібридним жанром. Гібридизація детективу, на нашу думку, є проявом прагнення адресантів до збільшення різноманіття створюваних світів і текстів. Д. Хезмондалш вказує на те, що центральну роль в культурній індустрії мають циркуляція і помноження. Але, скажімо, помноження кількості телевізійних каналів, виданих книг, журналів або фільмів не означає їх різноманітності, оскільки більшість з них, якщо й не копіює, тим не менш є схожою на цілий ряд інших продуктів цього типу [9, с. 369-371]. Вихід за межі єдиної детективної лінії, ускладнення тексту за рахунок крос-жанрових комбінацій і розгляд сучасних різноманітних антропологічних проблем є засобом створення диверсифікації текстів.

У досить популярному словнику В. Руднев демонструє цілісну концепцію жанру детективу й надає «детективу» статусу одного з ключових понять свого «Словника культури ХХ сторіччя» [7] не тільки як окремого жанру, але й як одно-

го з найбільш значущих механізмів породження масової культури. Інтерпретація В. Руднева говорить про те, що еволюція детективної формули й причини її популярності в минулому сторіччі залежали від домінуючих культурних стратегій, що були пов'язані з різкими змінами в культурній свідомості, де акцент перемістився з безумовних константних універсальних цінностей на пошуки істинності. Дослідник виявляє різні засоби реалізації пошуків істини за допомогою детективу в англійській, французькій і американській культурі (різниця між границями детективного жанру простежується навіть у самій його назві в відповідній мові – crime fiction and roman policier (оскільки не всі детективні твори є історіями про поліцейських, тобто police procedurals). Так, у класичному англійському детективі герой був аналітиком, який логікою міг вийти на злочинця; французький інваріант формули включає центральне положення екзистенціального питання, що пов'язано з пошуками істини, де сюжет було присвячено розкриттю психологічних особливостей людини і розгляду проблем істини і брехні; в той же час, американський національний субжанр детективу характеризується високим рівнем прагматизму. Щоб розкрити злочин, необхідно активно втрутитися в події, що мають місце. Детектив завжди розуміється як своєрідна гра, що її націлено на пошук істини. В лінгвофілософській картині Л. Вітгенштейна мовна гра постає основою соціальних відносин, матрицею світоглядних уявлень людини, і, що найважливіше, Л. Вітгенштейн акцентує увагу на такі типи тверджень, як «інформувати про подію», «висувати і перевіряти гіпотезу», «розгадувати загадки» [7], що, безумовно, наводить на думку про зв'язки між природними мовними формами висловів і структурою детективної формули. Слід зазначити, що в ХХ сторіччі функція і значення феномена «гри» в культурі стає одним з важливих аспектів наукової думки. Й. Гейзинга в «Homo ludens» («Людина, що грає») пише, що гра до певної міри передусе самій культурі, супроводжує і пронизує її від початку до моменту її сприйняття спостерігачем [10, с. 22]. В рамках детективного жанру гра може виникати й в ускладненні самої форми твору. Інтертекстуальність створюваних сучасних постмодерних детективів дає авторові змогу грати не тільки зі своїм читачем, але й з претекстом, його автором, простором і часом первинного твору. Так, Б. Акунін в інтерв'ю Л. Парфьонову назвав таке явище свого роду грою в гіпертекст [1]. Більше того, гібридизація прийняла навіть форму комбінації книги і комп'ютерної гри (наприклад, унібук від того ж Б. Акуніна [2]). Тобто можна стверджувати, що процес гібридизації йде не тільки зі сторони самого детективного жанру, але й з протилежного боку – має місце «детективізація» різноманітних культурних продуктів. Так, інформаційні блоки телевізій-

них каналів, всі суспільно-політичні діалоги, дискусії і ток-шоу є теж різновидом детективної формули, де гра відбувається вже не в створеному художником світі, а в реальному буденному світі з його конфліктами і війнами, тероризмом, вбивствами і іншими злочинами, що підривають і інформаційно засмічують моральний фундамент свідомості суспільства і окремої людини. В.Б. Петухов вказує на те, що довга експлуатація «естетики шокуючого» в кінематографі призвела до того, що для сучасної людини, часом мимоволі, терористичні події дійсно набувають значення театралізованого спектаклю [5, с. 42]. Таким чином, відбувається гібридизація і функцій детективу – інформативної і розважальної (так званий інфотеймінг).

Ще одним питанням, пов'язаним з гібридизацією детективного твору, є його переклад іншою мовою. Робота перекладача тут не є суто технічною, вона перекладає текст на рейки цільової культури, привносячи певні семантичні зміни, що розраховані на позитивне сприйняття твору кінцевим читачем або глядачем (більш детально цей творчий процес описано в таких роботах, як «Сказать почти то же самое. Опыт о переводе» Умберто Еко або в дисертації на ступінь доктора філософії Сатомі Сайто (Satomi Saito)

Culture and Authenticity: The Discursive Space of Japanese Detective Fiction and the Formation of the National Imaginary).

Висновки. Очевидно, перспективи подальшого розвитку детективного жанру знаходяться в площині синергетики, ще більшого поєднання сучасних інформаційних, публіцистичних і художніх текстів в єдиний великий і потужний потік, без якого пізньомодерна або постмодерна людина не може повноцінно жити і вільно дихати. Тому можна зробити висновок про те, що з точки зору розвитку культури, ускладнення класичної формули детективного тексту, гібридизація crime fiction з іншими художніми текстовими жанрами є природним процесом прагнення до урізноманітнення і диверсифікації, комбінування жанрів, стилів і засобів презентації тексту (від книги до комп'ютерної гри), що пов'язано з кризою епохи проекту Модерну, де художні жанри були досить самодостатніми, і переходом до постмодерну (або перереформатованого Модерну), де в свідомості людини домінують процеси поєднання різних галузей знань. Можна стверджувати, що сучасна інформаційна культура характеризується детективізацією, а сама детективна формула в складі різних жанрів стає інструментом гри і впливу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Борис Акунин: Больше всего люблю играть [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=387635>
2. Маркелова М. Борис Акунин: «Люблю писать авантурные романы и играть в компьютерные игры». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.aif.ru/culture/person/6964>
3. Вольский Н.Н. Легкое чтение. Работы по теории и истории детективного жанра / Н.Н. Вольский. — Новосибирск: НГПУ, 2006 – 278 с.
4. Гармаш-Роффе Т.В. Детектив в иерархии литературных жанров // Культ-товары: Феномен массовой литературы в современной России : Сб. науч. ст. — СПб. : СПГУТД, 2009. — с. 317-323.
5. Петухов В.Б. Феномен терроризма в информационном пространстве культуры [Текст] / автореф. дис.... докт. культурологии : 24.00.01 / В.Б. Петухов - Москва, 2009. — 49с.
6. Попович М. Модерн і постмодерн: філософія і політика // Часопис Дух і літера. - №9-10. - К.: Дух і літера, 2002. - С. 326-338
7. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты / В.П. Руднев М.: Издательство «Аграф», 1997. — 384 с.
8. Спиридонов Д.В. Рецептивные стратегии детективного повествования: типологический аспект [Текст] / Д. В. Спиридонов // Вестник Челябинского государственного университета. - 2012. - № 20. - С. 118-124. - Библиогр. в примеч. - Примеч. с. 123-124
9. Хезмондалш Д. Культурные индустрии [Текст] / пер. с англ. И. Кушнарева; под науч. ред. А. Михалевой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. — 456 с. — (Исследования культуры)
10. Хейзинга Йохан Homo ludens (Человек играющий) / Йохан Хейзинга. - пер. Дмитрия Сильвестрова. — М. : Азбука-классика, 2007. — 384 с.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2014

REFERENCES:

1. Boris Akunin: Bolshe vsego lyublyu igrat (Boris Akunin: What I like best is to play games) [Electronic resource]. Regime to access: <http://viperson.ru/wind.php?ID=387635>
2. Markelova M. Boris Akunin: «Lyublyu pisat avantyurnyye romany i igrat v kompyuternye igrы» («I love writing adventure novels and playing computer games») [Electronic resource]. Regime to access: <http://www.aif.ru/culture/person/6964>
3. Volsky N.N. Lyogkoye chteniye. Raboty po teorii i istorii detektivnogo zhanra (Easy reading. Research into the theory and history of detective genre). Novosibirsk: NGPU, 2006. 278p.
4. Garmash-Roffe T.V. Detective v ierarkhii literaturnykh zhanrov (Detective in the hierarchy of literary genres / Kult-tovary: Phenomen massovoy literatury v sovremennoy Rossii: Sbornik nauchnykh statey. Saint-Petersburg. SPGUTD, 2009. pp. 317-323.

5. *Petukhov V.B.* Phenomen terrorizma v informatsionnom prostranstve kultury (The phenomenon of terrorism in the cultural information domain). Author's abstract for the Doctor of Sciences in Culturology : 24.00.01. Moscow, 2009. 49p.
6. *Popovych M.* Modern i postmodern: philosophia i polityka (Modernity and postmodernity: philosophy and politics) / journal *Dukh i litera*. - №9-10. Kyiv: *Dukh i litera*, 2002. pp. 326-338
7. *Rudnev V.P.* Slovar kultury XX veka. Klyucheviye ponyatiya i teksty (The Glossary of XX Century Culture. Key concepts and texts). Moscow, Agraf, 1997. 384 p.
8. *Spiridonov D.V.* Retseptivniye strategii detektivnogo povestvovaniya: tipologichesky aspect (Receptive strategies of detective narrative: typology aspect / *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2012. № 20. PP. 118-124.
9. David Hesmondhalgh *Kulturniye industrii* (The Cultural Industries) Moscow, Publishing House of National Research University Higher School of Economics, 2014. 456p.
10. *Johan Huizinga* Chelovek igraushchy (Homo ludens). Moscow, *Azbuka-classica*, 2007. 384 p.

Крапівник Ганна Олександрівна – докторант
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Адреса: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2
E-mail: a_krapivnik@mail.ru

Krapivnyk Ganna Oleksandrivna – doctoral candidate
Kharkiv national pedagogical university H.S. Skovoroda
Address: 2, Bliukhera str., Kharkiv, 61168
E-mail: a_krapivnik@mail.ru